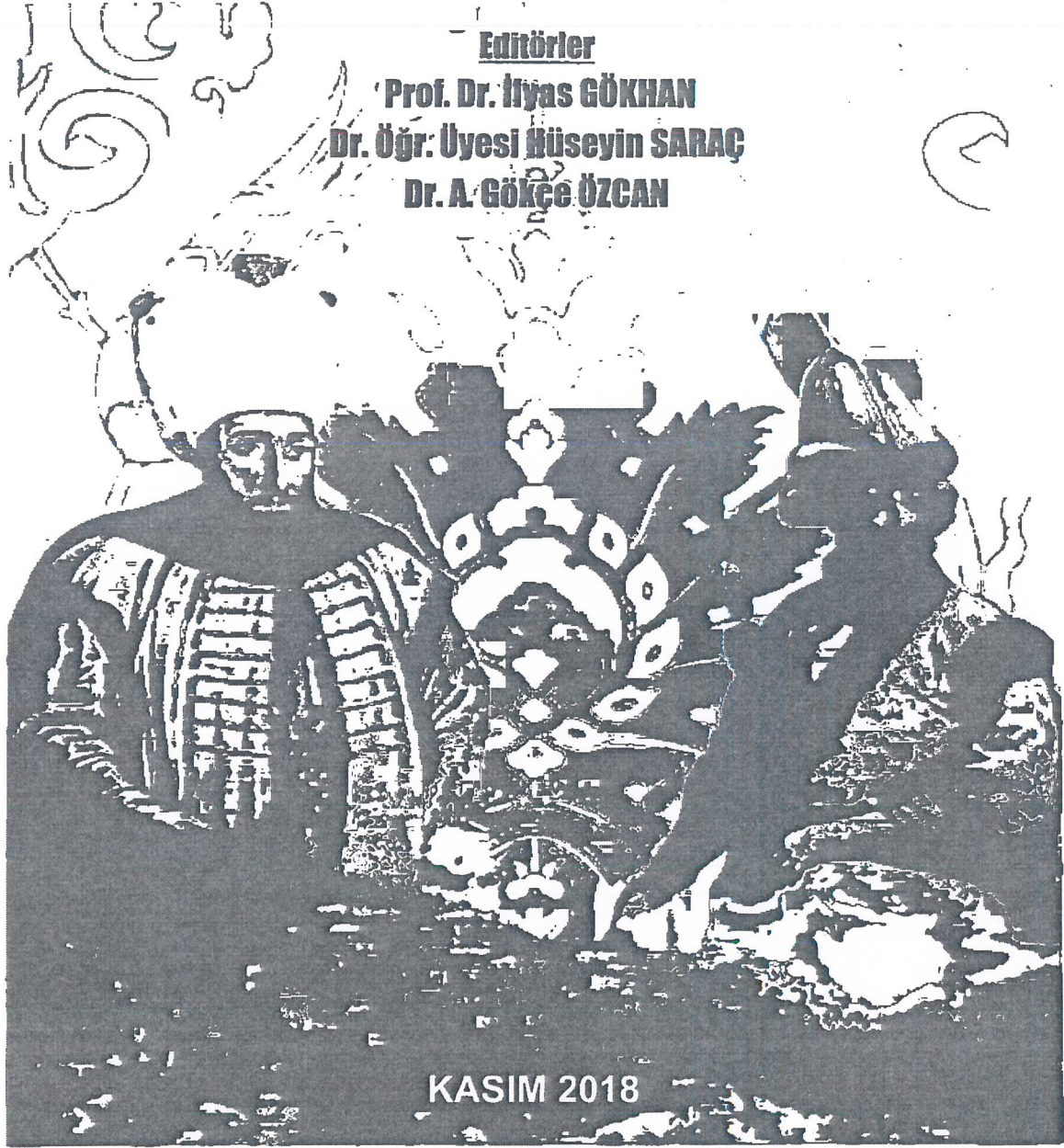

LALE DEVRİ'NDE OSMANLI DEVLETİ VE NEVŞEHİR

Editörler

Prof. Dr. İlyas GÖKHAN
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin SARAÇ
Dr. A. Gökçe ÖZCAN

KASIM 2018

kömen

LALE DEVRİ'NDE OSMANLI DEVLETİ ve NEVŞEHİR

Editörler

Prof. Dr. İlyas GÖKHAN

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin SARAÇ

Dr. A. Gökçe ÖZCAN

Kömen Yayınları

LALE DEVRİNDE
OSMANLI DEVLETİ ve NEVŞEHİR

Editörler

Prof. Dr. İlyas GÖKHAN-Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin SARAÇ
Dr. A. Gökçe ÖZCAN

Kömen Yayınları: 198
1. Baskı
Kasım 2018
ISBN: 978-605-2074-21-3

Dizgi ve Tasarım

Mehmet ÇELEBİ

İstasyon Cad. Fazlıoğlu İş Merkezi Kat: 3
Nu: 8/315 Kocasinan/KAYSERİ
Tel: 0537 770 73 78
E-posta: celebilacin@gmail.com

Editörle İletişim:

0532 552 86 32

Kömen Yayınları
Kürkçü Mah. Rampalı Çarşı Zemin Kat Nu: 11
Konya eposta:komen54@hotmail.com
Tel: 0332 3534715
T.C. Kültür Bakanlığı Sertifika Nu: 31019

Baskı
Sage Yayıncılık San. ve Ti.c. Ltd.Şti.
Kazım Karabekir Cad. Uğurlu İş Merkezi No: 97/24
İskitler Ankara
Matbaa Sertifika Nu.:14721

© Eserin her hakkı yazarına aittir. Kaynak göstermeden alıntı yapılamaz.
Makalelerin sorumluluğu yazarlarına aittir.

İçindekiler

Takdim	
Prof. Dr. Mazhar BAĞLI	4
Sunuş.....	5
Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın Rus Çarı Petro'ya Gönderdiği Mektubun Tahlili	
Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ	11
Lale Devri Yeniliklerinin Sonraki Dönemde Yapılan Yeniliklere Etkileri	
Doç. Dr. Ahmet OĞUZ	21
Lale Devri'nde Eğitim ve Kültür Faaliyetleri	
Doç. Dr. Ahmet OĞUZ-PhD. S. Şefika BÜYÜKŞAHİN	30
Sultan III. Ahmed Dönemi'nde Osmanlı Hanedanı: Şehzadeler, Kadınlar, Kızlar ve Damatlar	
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Gül HÜSEYİNKLİOĞLU	39
Lale Devri'nde İran, Türkistan ve Hindistan İle İlişkiler Üzerine Gözlemler	
Prof. Dr. Azmi ÖZCAN	78
Ereğli-Kayseri ve Nevşehir-Aksaray Yol Güzergâhı Üzerinde Hizmet Veren Menzilhâneler	
Doç. Dr. Cemal ÇETİN	84
Konya'da Borç İlişkileri: 1700-1750	
Prof. Dr. Doğan YÖRÜK-Aynur KARADOĞAN	105
Lale Devri Anadolu Osmanlı Mimarisi ve Mimariye Bağlı Süsleme Programı	
Dr. Öğr. Üyesi Ebru ELPE	123
Sultan III. Ahmed Dönemi'nde Rişvanoğlu Mehmet Paşa ve Ömer Paşa'nın Siyasi ve Askerî Faaliyetleri	
Prof. Dr. Faruk SÖYLEMEZ	137
Lale Devri Sefiri Marquis De Bonnac'ın Osmanlı Siyasetine Etkileri	
Dr. Fatma UYGUR	151
III. Ahmet Dönemi'ne Ait Bir Enderun Hazinesi Defterinin Muhtevası	
Dr. Öğr. Üyesi Fatma ÜNYAY AÇIKGÖZ	169
Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın Zevcesi Fatma Sultan'ın Muhallefat Defterleri	
Ferit ARI	177
17. Yüzyıl Sonu, 18. Yüzyıl Başlarında Macar-Osmanlı İlişkileri	
Prof. Dr. Géza DÁVÍD	188
Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın Gelir Kaynaklarından Kıbrıs Adası Hassı	
Doç. Dr. Güven DİNÇ	200

LALE DEVRİ YENİLİKLERİNİN SONRAKİ DÖNEMDE YAPILAN YENİLİKLERE ETKİLERİ

Doç. Dr. Ahmet OĞUZ
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
ahmetoguz@nevsehir.edu.tr

ÖZET

Lale Devri'ni (1718-1730) kimi yazarlar Türk Rönesansı olarak değerlendirmektedir. Ancak bu bilinçlenme, Batı'yı tanıma dönemi fazla uzun sürmemiştir. Lale Devri'nde kendinden öncekiler hatta bu günün bakışıyla Nizam-ı Cedid'e kadar kendinden sonraki dönemlerle kıyaslanamayacak gelişmeler ve atılımlar olmuştur. Lale Devri'nin kendisine mahsus özellikleri vardır. Bunlardan bazıları önceki dönemlerde olduğu gibi devletin içyapısını ıslah etme siyaseti yanında bir barış devri olmasıdır. Diğer yandan devletin temel silahlı kuvveti olan yeniçerilerin ıslah edilemeyeceği gerçeğini gören Damat İbrahim Paşa, sulh siyaseti güderek Avrupa'yı tanımaya, onlarla barışık yaşamaya çalışıp Avrupa devletlerinin gösterdikleri ilerlemeleri örnek alarak Avrupa'yla bu yolla başa çıkma çabasında olmalıdır. Bu bir anlamda sulh yoluyla devleti kurtarma girişimidir. İçerde fabrikalar açarak, imar faaliyetleriyle, sağlık alanında bir takım yeniliklere girişerek, basım ve yayın işiyle uğraşıp çevresinde aydın bir gurup kurma girişimidir. Bu yolla saray ve çevresinde dönemi anlayan kişileri bir arada tutmak için oluşturulan lale bahçelerindeki güzelliklerin katıldığı ortamda fikir alış verişi ve helva sohbetleriyle aydın bir zümre oluşturma çabasıdır. Lale Devri'nin, bütün bu özellikleriyle kendine has kişileri ve siyasi ortamıyla Türk yenileşme tarihinde önemli bir yeri vardır. Örneğin, Şair Nedim, matbaa ve lale dönemin unutulmaz imgeleridir.

Lale Devri'nde özetlediğimiz yenilikler, anılan dönemden yaklaşık yüz yıl sonra Sultan III. Selim (1789-1807) ve Sultan II. Mahmut (1808-1839) dönemlerinde daha disiplinli olarak uygulanmaya başlanmıştır. Nizam-ı Cedid, askeri olduğu kadar ıslahatlar, ekonomi ve dış politikası kendine münhasır bir dönemin adı olmasına rağmen başarı sağlayamadıysa da Batılılaşmanın ilk top yekûn hamlesinin, kendinden sonraki dönemlere de ışık tuttuğu görülür. Nitekim Sultan II. Mahmut'unda yeniliklerinin kurumsal bir yapı arz etmesinin arka planında Lale Devri'ne kadar uzanan Batılılaşma hamlelerinin olduğu anlaşılmaktadır. Lale Devri'nden itibaren açılan Batılılaşma yolu Sultan Mahmut zamanında yapılan ıslahatlar Batılılaşma ve yönetim anlayışı açısından bir dönüm noktasını meydana getirmiştir.

Öte yandan Lale Devri'nden Nizam-ı Cedid'e kadar olan döneme baktığımızda ise böyle organize bir ıslahat girişiminin olmadığı görülmektedir. Bu iki dönemle aradaki yani Sultan I. Mahmut (1730-1754) ve Sultan III.

Mustafa dönemlerinde yapılan yeniliklerin genel bir ıslahat programının ürünü olmadığı, daha güncel meselelerin arkasından gidildiği görülmektedir. Bu manada Lale Devri bu yönüyle de ele alınıp değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Nevşehir, Lale, İbrahim Paşa, Yenileşme.*

INNOVATIVE EFFECTS OF TULIP PERIOD OVER INNOVATIONS CONDUCTED IN THE NEXT/FOLLOWING PERIOD

ABSTRACT

Tulip Period (1718-1730) is considered as the Turkish Renaissance by some authors. However, this consciousness, there cognition period of West did not last long. There have been developments and break throughs in Tulip Period that can not be compared with the previous periods until the time of Nizam-ı Jedid with the ones before themselves and even this day's view. The Tulip Period has its own characteristics. Some of the marepeaceful revolutions as well as the politics of reforming the internal structure of the state as it was in the previous periods. On the other hand, Damat Ibrahim Pasha, who sees the fact that the new comers, who are the basic armed forces of the state, can not be reformed, should try to define Europe with peace politics and try to live in peace with the mand taking the prosperity of the European states as an example. This was an attempt to rescue the state through peace. It was an initiative to open up factories inside, to engage in developmentactivities in thefield of health, toengage in printing and publishing work and to establish an intelligent group around it. In this way, it was an effort to create an intellectual clan by exchanging ideas and halva conversations in the environment of the tulip gardens created to hold the people who understand the period around the palace and its surroundings. Tulip Period has an important place in the history of Turkish innovation with its unique characteristics and political environment. For example, Poet Nedim is the unforgettable sign of the printing and Tulip Period The innovations we summarized briefly in the Tulip Period are about a hundred years later, Sultan III. Selim (1789-1807) and Sultan II. Mahmut (1808-1839) periods began to be applied more disciplined. As far as the Nizam-i Jedid military is concerned, reforms, economy and foreign policy ares een as the first top bullet of Westernization, although it has not been successful in spite of its own name as an exclusivity period. Also The efforts of II. Mahmut's innovations to establish an institutional structure are considered as a turning point.

On the other hand, when we look at the turn from Tulip Period to Nizam-ı Jedid, it seems that there is nosuch an organized reformation initiative. In between these two periods, between Sultan Mahmut I (1730-1754) and Sultan III. Mustafa innovations made during the Mustafa periods are not a product of a general reform program, but rather followed by more current affairs. In this respect, the Tulip Period will be considered and evaluated accordingly.

Keywords: *Nevşehir, Tulip, İbrahim Pasha, Renovation.*

GİRİŞ

Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın imzaladığı 1718 Pasarofça Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti'nde nevi şahsına münhasır bir barış dönemine girilmiştir. Nevşehirli'nin barış sürecini başlatmasına karşın Hotin ve Bender kalelerini tamir ettirmesi ihtiyatlı bir iyimserlik içinde bir barış dönemine girildiğini göstermiştir. Bu süreçte mevcut yeniçeri askeriyeye savaş yapılamayacağı fark edildiğinden Avusturya ve Rusya'yla sulh içerisinde olunması gerektiği kanaati uyanmıştı. Devre damgasını vuran Sadrazam İbrahim Paşa, düşman askerlerinin harp sanatında Osmanlı askerine üstün geldiğini görmüş ve Avrupa fennine göre yeniden asker yetiştirmek gereğini anlamıştı. Bu amaçla Fransa'dan gelen Katolik düşmanı Rochefort projesi divanda tartışılmış ancak gerekçesini bilmediğimiz bir şekilde kabul edilmemişti. Yine aynı projeye beraber yeni fabrikalar açılması fikri ise kabul görmesine rağmen uygulamaya girememiştir. Dönemin belgelerinde de yansıdığı şekliyle cılız da olsa fabrika açma gayretleri vardır. Fikirde de kalsa bu gayretlerin devrine göre önemli işler olduğu söylenebilir. Bu anlamda Lale Devri Osmanlı bürokratları Batı medeniyetine karşı kendinden öncekiler gibi bir husumet göstermemiştir.

Bu devrin öncüsü olan Damat İbrahim Paşa'nın bir diğer fark ettiği siyaset ise Avrupa Devletleri arasındaki ihtilafları Osmanlı Devleti lehine değerlendirmektir. Rusya'nın Osmanlı aleyhine birleşme çabaları İbrahim Paşa sayesinde bertaraf edilmiştir. Fransız menfaatleri de etkisiz bırakılmıştır. Örneğin Rusya ve Avusturya'nın da etkisiyle Fransa'ya verilen bir takım imtiyazlar geri çekilmişti. Gümrük vergisi artırıldığı gibi Katolik rahipler de rahat hareket edememeye başlamışlardı.¹

Lale Devri'nin Algılanışı

Faroqi'ye göre Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, selefi Şehit Ali Paşa gibi kin ve garezle davranmamış daha gerçekçi politika izlemiştir. Geleneksel Fransız dostluğunu yıkmadan Rusya ve Habsburglar'la iyi geçinerek uzakta Karlofça ve yakında imzalanan Pasarofça Antlaşmalarının verdiği zararı barışçıl yollarla kapatmak istiyordu.² Öte yandan İran'da olan gelişmeleri de yakından takip ederek bir savaşında Rusya'yla en azından barışık kalmak arzusunu ortaya koymuştu. Çağdaş devletleri seleflerinden daha iyi anlamıştı. Örneğin eğer Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, Lehistan siyasetine vakıf olsaydı böyle bir sefere girişmez ya da en hafif şekilde atlatabilirdi. Bu siyasetin aksine Nevşehirli ise diplomatik yolları kullanarak devletlerarası dengeyi anlamaya çalışmıştır. Avrupa başkentleriyle iletişim kurarak oraya Osmanlı elçilerinin gönderilmesi dış

¹ Ahmet Refik, *Lale Devri*, Naşiri, Abdullah Tanrıninkulu ve Oktay Enünlü, Pınar Yayınları, İstanbul, s. 16.

² AE. SAMD. III, 19/1806, H. 29. 06. 1135, M. 6 Nisan 1723.

siyasette yeni bir vizyon olarak görmek gerekmektedir.³ Zira kendi dönemi için uzun sayılabilecek bir süre barışık bir süreç yaşanması doğru siyaset takip edildiğinin de göstergesidir.

İçeride ise Osmanlı Devleti'nde savaşız geçen bu ara dönemin sonradan adlandırıldığı haliyle laleyle ön plana çıkan adı da vardır. Barış dönemi laleyle sembolleşmiştir. Lalenin Lale Devri'nde önemi nedir? Lale Devri konusunda en çok bilinen ve akla gelen Ahmet Refik, laleyi eğlence ve lüksün sembolü olarak görmüştür. Eğlence israfın da dayanağı buna bağlanmıştır. Örneğin lalenin fiyatları konusunda abartılı rakamlar verilmiştir. Lalenin Sultan IV. Mehmet zamanında Avusturya sefiri Şimit Von Şivarnhorn tarafından getirildiği iddia edilmiştir. III. Ahmet zamanında ise lale merakının bütün bütün arttığı öne sürülmüştür. Örneğin İran'ın Lalei Dühterisine İstanbul'da Mahbub Lale adı verilmiş ve fiyatına bin kuruş narh konulmuştur. İstanbul'da 839 lale çeşidinin olduğu iddia edilmiştir.⁴ Yerli kaynakların iddialarına rağmen lale sadece bu dönemin süs bitkisi olmayıp her dönemde Osmanlı Devleti'nde lale bahçeleri süslemiştir. Osmanlı Devleti'nde çok önceleri de lale bitkisiyle ilgilenilmiştir. Lale Devri'nden önce de sonra da lale İstanbul'da vardı. Örneğin; H. 23. Muharrem 985 M. 12 Nisan 1577 tarihinde Kefe beyine yazılan bir hükümde; 'Hassa bahçeler için Kefe lalelerinin iyi renklilerinden üç yüz bin soğan ihzar edüp...' gönderilmesi istenmişti.⁵ Lale Devri'nde de İran'dan lalenin getirildiği bilinmektedir.

Lale Devri, bir yenileşme programı ya da yenileşmeye zemin hazırlayacak ortamın oluşturulmasından ziyade barış ortamının sağlanması açısından önemlidir. Avrupa'daki gelişmeler Yirmisekiz Çelebi Mehmet'in Sefaretnamesi'ndeki lüks hayat ve köşkler Osmanlı sosyal hayatına adapte edilmeye çalışılmıştır. Üretime dayanmayan bu 'sahte debdebe' dönemi Pasarofça'dan hatta Karlofça'dan itibaren devrin getirdiği bunalım ve moral bozukluğunu izale edecek gösterişli bir ortamın yaratılmasını sadrazama göre adeta zorunlu kılmıştır. Osmanlı sadrazamını büyük yenilikler yapmaktan uzak tutan da devletin içine düştüğü karamsarlık olabilir. Tasvir edilmeye çalışılan ortam belki onu böyle bir hayata itmiş olabilir. Ancak Lale Devri'nin temelinde Avrupa bilim ve sanatının alınmasından önce zevk ve eğlence kısmının taklit edildiğini söylemek bu devri doğru anlamamıza yardımcı olacak gözlemleri yapmamıza fırsat verecektir.⁶ Lale Devri'nin geneli hakkında ortaya koymaya çalıştığımız bu fikirler dönemin elçilerinin raporlarına da yansımıştır. Örneğin Şubat 1723 yılında Sultan Ahmet'in beşinci oğlunun doğumuyla beraber damadı

³ Suraya Faroqhi, *Yeni Bir Hükümdar Aynası Osmanlı Padişahlarının Kamusal İmgesi ve Bu İmgenin Algılanması*, çeviren; Gül Çağalı Güven, Alfa Yayınları, İstanbul 2011, s. 170 ve devamı.

⁴ Ahmet Refik, *age*, s. 21.

⁵ A. DVNSMHM. D., 30/52, H. 23. 01. 985, M. 12 Nisan 1577.

⁶ Ahmet Hamdi Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, Yedinci Baskı, İstanbul 1988, s. 44.

İbrahim'in de oğlunun gelişi birlikte kutlanmıştı. Sadabat eğlenceleri adı verilen bu tantanalı yıllar çiçekli bahçelerde Fransa'dan getirilen dizayn taklitleri içinde Vezirazam'ın tertiplelediği Sultan'ın da katıldığı büyük devlet adamlarının gönlünce eğlendikleri uzun günleri kapsamaktaydı.⁷

Bunun yanında padişahın şerefine sadrazam ve damatların verdiği ziyafetlerin sayıları ve süreleri artmıştı. Elçi kabulleri, doğum ya da sünnet günleri, gemi yapımı ve benzeri herşey geniş çaplı eğlencelerin kutlanmasına bahane gösteriliyordu. Bir süs olarak lale soğanının fiyatı ve çeşidi çok artmış, her kesimin gücüne göre bahçelerde lale yetiştiriciliği moda haline gelmiş, artan fiyatların önünü alabilmek amacıyla lale soğanına narh dahi konulması icap etmişti.⁸

Bu eğlenceli hayatın yanında Lale Devri'nde yenileşme adına bazı adımların da atıldığını görmekteyiz. Zaten Lale Devri üzerindeki çelişkileri de bunlar oluşturmaktadır. Lale Devri'nin ağırlık merkezini eğlenceler mi yoksa yenilikler mi oluşturuyor sorusunu sormadan döneme yaklaşmak gerekmektedir. O zamana kadar öcü olarak görülen Avrupa taklitlerle tanınmaya hatta anamlanmaya çalışıldı. Bu haliyle de Batı'ya ilk önemli yönelişin başlangıcı oldu. Batı'ya açılışın en görünür kısmı elit kesimin lüks ve israfı kaçmasına sebep oldu. Osmanlı elitleri bahçeler ve lüks saraylar, köşkler yaparak güç ve zenginlik gösterisine girişmiş dahası halktan da bu yönüyle uzaklaşmıştır. Devletin güç ve saygınlığındaki *gerileme* saray çevresi tarafından böyle telafi edilmek istenmişti. Avrupa tarzı süslemeler yapılarak şeklen de olsa Batı taklidi yenilikler ve saray teşrifatı görülmüştür. Yeni çıkan İstanbul dibası ve firengi al atlası ile piyade kayığının ve Sadabad'daki havuzlu köşkün mefruşatına yapılan bir harcamanın ruznamçe defteri bunu göstermektedir.⁹ Üst düzey Osmanlı yöneticilerinin lüks ve sefaya düşkünlükleri yeni değildi ancak bu fakir halkın gözü önünde yapılması yeni bir şeydi.¹⁰ Halkın ağır vergiler altında ezilmesi ve yeni vergiler konulması, öte yandan yönetici kesimin lüks ve eğlence içinde olması isyanı hazırlayan başlıca amiller arasındadır. Patrona etrafındaki isyancı gurubun başarısını ve isyanın diğer isyanlara göre etkisinin uzun sürmesinin sebeplerini buralarda aramak gerekmektedir.

Öte yandan isyanın başlamasından az önce İran savaşlarında orduların yenilmesi, şehirlerin düşmesi ya da katliamlar böyle büyük bir isyanın çıkmasına sebep olacak kadar güçlü veriler içermemektedir.¹¹ Zira bundan önceki dönemlerde de daha fazla kayıplar olmuş ama kanlı sonuçlar doğurmamıştı.

⁷ Mary Lucile Shay, *Venedik Balyoslarının Bakışıyla Osmanlı İmparatorluğu*, Çeviren; Münür Akın, İstanbul 2009, s. 29.

⁸ Münir Aktepe, *Patrona İsyanı (1730)*, Altınordu Yayınları, Ankara 2016, s. 59.

⁹ İE. BH, 14/1309, H. 29. 10. 1142, M. 17 Mayıs 1730.

¹⁰ Karen Barkey, *Farklılıklar İmparatorluğu Bir Karşılaştırmalı Tarih Perspektifi*, Versus Yayınları, 2. Baskı İstanbul 2013, s. 284.

¹¹ M. Münir Aktepe, a.g.e., s. 53.

Devrin Öne Çıkan Yenilikleri

Lale Devri'nde bugün çağdaşlaşma olarak adlandırdığımız yenilikler ve dönem için ileri sayılacak fikirler kaydedilmiştir. Lale Devri'nin önde gelen önemli siması İbrahim Müteferrika'nın yazdığı "Usûlu'l-hikem fi nizâmü'l-ümem" adlı eserinin o dönem için bir hayli ileri olduğu anlaşılmaktadır. Eser bize kimi Osmanlı devlet adamları içinde Avrupa'ya fikri açılımın başlangıcının işareti olarak görülmektedir.¹² Gerçi 1731 yılında Sultan I. Mahmut'a sunulmuş olmasına rağmen eser, Lale Devri'nin fikirlerini yansıtmaktadır. Askerî yenilikler önermesi ve yönetim şeklini eleştirmesi bunu delillendirmektedir. Eser, özellikle askerlik sanatının Batılı devletleri örnek alması gerektiği üzerinde durmuştur. Avusturya ve Rusya'nın uyguladığı savaş taktiklerinin verilmesi Müteferrika'nın dışarıdan bakan birisi olarak hem Pasarofça Anlaşması'nın yapıldığı dönemin şartlarını görmesi hem de Patrona İsyanı'na şahitlik etmesi yazdığı eserin içeriğini de etkilemiştir.

Devrin bir başka özelliği yazın hayatında kendini göstermiştir. İlmî faaliyetler açısından ise başta edebiyat alanında olmak üzere tercüme ve telif eserler verilmiştir. Ancak telif ve özgün eserler verilmiş olmasına karşın sistemli bir çalışmanın olmadığı görülür. Matbaanın açılması¹³ ve İstanbul'a dönemine has özgün eserlerin kazandırılmış olmasına karşın matbaa ile de ilgili sistemli bir ilerleme adımının olmadığı da görülür. Bu ve benzeri faaliyetler daha sonra dönemin padişahının da onayıyla eğlence döneminin ağırlık kazandığı yıllara dönüşmüştür.¹⁴

İbrahim Müteferrika'nın Usulü'l-hikem fi-nizamü'lümem'inin Sultan I. Mahmut'a sunulması Lale Devri fikirlerinin ölmediği ile açıklanmıştır. Eser yeniliklere Nizam-ı Cedid dediği düzenle yeni bir sistemi öngörmüştür ki sonradan bu tabir yenileşme hareketlerini anlatmak için kullanılmıştır.¹⁵

Nevşehirli'nin elçi gönderme ve Avrupa diplomasisini anlama konusunda da gayet başarılı olduğu görülmektedir. İstanbul'da Fransız elçi Margi de Bonnak'ın şaşalı bir şekilde kabul edilmesinden sonra Rusya'nın İstanbul'daki elçisi kapıkahyası Daşkov'u da kabul ederek Avrupa siyasetinde Avusturya, Rusya, Prusya ve İngiltere arasındaki rekabetten faydalanmaya çalışması keskin çizgileri olan Osmanlı diplomasisi için bir başarıdır. O devir için farklı olan bir başka husus da devletler arasındaki dengeyi çözmek amacıyla Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin Fransa sefaretine gönderilmişti. Sefir'in görünüşteki görevi Kudüs'te Fransızlara verilen ayrıcalıkları XV. Lui'ye bildirmektir. Ancak elçinin asıl görevi ise Büyük Petro'nun Fransız politikasını öğrenmektir.

¹² Ali Budak, *Batılılaşma ve Türk Edebiyatı Lale Devri'nden Tanzimat'a Yenileşme*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2008, s. 59.

¹³ HAT, 1665/56, H. 29.12. 1139, M. 17 Ağustos 1727.

¹⁴ Salim Aydüz, 'Lale Devrinde Yapılan İlmî Faaliyetler', *Divan*, 1997/1, s. 147.

¹⁵ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, YKY, İstanbul 2002, s. 54.

Fransa'ya gönderilen Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'in tasvirlerle süslediği Sefaretnamesi'ndeki lüks hayat ve köşkler Osmanlı sosyal hayatına adapte edilmeye çalışılmıştır. Bu sefaretnameden esinlenilerek Kâğıthane ve orada sembolleşen Sadabad Köşkü ve benzeri irili ufaklı pek çok köşk, uzun süreli ve sık aralıklarla yapılan eğlencelerin adeta merkezi olmuştur. Bu döneme ait yeni köşkler ve içlerinin lüks tezyiniyle ilgili pek çok Osmanlı belgesinde bilgi vardır. Örneğin; yeni çıkan İstanbul dibası ve firengi al atlası ile piyade kayığının ve Sadabad'daki havuzlu köşkün mefruşatı yapılmıştır.

Lale Devri'nde tıpkı II. Mahmut ve sonraki dönemlerde olduğu gibi fabrika açılması için gayret gösterildiği görülmektedir. Fransa'dan gelen Rochefort'un projesi Divan'da tartışılmış ancak kabul edilmemişti. Yine aynı projeye beraber yeni fabrikalar açılması fikri ise kabul görmesine rağmen uygulamaya girememiştir. Örneğin; Hükümetin kumaş fabrikasına sermaye vererek himayesine aldığı ancak, çuka fabrikasına destek vermediği bu yüzden fabrikanın işçi ücretlerini ödeyemediği bilinmektedir.¹⁶

Damat İbrahim Paşa'nın yapmaya çalıştığı başka bir şeyde mâlî düzenlemelerdi. Bunlardan birisi de kimsesiz ölen yeniçerilerin aylıklarını hazineye aktarmaktı. Örneğin Sakız Adası'nda nüfus tahriri yaptırarak oranın gelirinin artmasını sağlamıştı. Bütün bunlar devlete çeki düzen vermek yanında para bulma çabası olarak da görülebilir. Benzer düzenlemeler III. Selim zamanında da yapılmıştır.

Lale Devri'nin bir başka karakteristik özelliği zevk ve sanatı içinde barındıran binalar ve köşkler yapılmış olmasıdır. Örneğin anılan sefaretnameden esinlenilerek Kâğıthane ve orada sembolleşen Sadabat Köşkü ve benzeri irili ufaklı pek çok köşk, uzun süreli ve sık aralıklarla yapılan eğlencelerin adeta merkezi olmuştur. Bu yapılanma aynı zamanda dönemin eğlence kültürünü göstermektedir. Daha önce sarayda veya konaklarda yaz ve kış eğlenceleri yapılmaktaydı. Lale Devri'nin farkı ise eğlence amaçlı köşkların yapılmasıdır. Lale Devri'ne muhalefetin de sebebi bu olmalıdır.

On sekizinci yüzyılın bu ilk yarısında organize olarak yapılan, eğlence içerisinde yenilikler kaybolmuş gibi olsa da yapılan yeniliklerin çağını aştığı görülmektedir. Nevşehirli'nin yaptığı yenilikleri kimi araştırmacılar 'Türk Modernleşmesi' olarak adlandırmışlardır.¹⁷ Buna karşın Lale Devri'nde dönemin devlet adamlarının fikirlerinin halkta kabul görmediği anlaşılmaktadır. Berkes "ilk çağdaşlaşma fikirleri ve girişimleri siyasal düzende bir iyileşme sağlamadığı gibi göreceğimiz önemli fikirler uygulama alanı bulamamış, bunlar toplumca

¹⁶ AE. SAMD. III (Ali Emiri Ahmed III), 156/15284, H. 23.5. 1135/M. 1 Mart 1723.

¹⁷ Selim Karahasanoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda 1730 İsyanına Dair Yeni Bulgular: İsyanın Organizatörlerinden Ayasofya Vaizi İspirizade Ahmed Efendi ve Terekesi", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, XXIV, s. 97-128.

tutulmamıştır.” demiştir.¹⁸ Ancak dönemin kroniklerinden Abdi Tarihi’nde “İbrahim Paşa Hazretleri bir zevk-u safaya mail,... ocak ağalarda zabitan bir birine uygun, Gedikli Ağaların her birine bir bühtan ile gedigü nref’ ve ziametin kendi etbağına ve havas-ı hümayuna ve kendisini nefy veyahut kale-bend edüp bundan sonra beş on senelik ziametin hasılını alıp...” şeklinde değerlendirmiştir.¹⁹

SONUÇ

Lale Devri, Osmanlı Devleti’nin yoğun savaflara girdiği bir dönemde yaşanan küçük de olsa bir barış devresidir. Bu süreyi yukarıda izah edilmeye çalışıldığı ölçüde Batıyı anlama, askeri ıslahatların gerekliliği ve Osmanlı Devleti’nin mutlak surette modernizasyona ihtiyacı olduğu gerçeğinin kavranması şeklinde özetleyebiliriz. Bu tespite rağmen anılan dönemde en gerekli olan askerî ıslahatların yapılamadığı görülmüştür. Sonraki dönemlerde bu fikirlerin etkisinin olduğu muhakkaktır. Batı’yı anlamada İbrahim Müteferrika’nın etkisi büyüktür. Damat İbrahim Paşa, köklü yenilikler yapılması gereğini görmüş ancak yeniliklere teşebbüs edememiş, sorunların üzerini eğlence kültürünü öne çıkararak adeta balçıkla sıvamıştır. On iki yıllık bu devre yeniliklerin değil eğlence kültürünün ön plana çıktığı bir devir olarak tarihimizde anılagelmiştir.

Bütün bunların yanında diplomasi alanında denge siyasetinin ilk adımları atıldığı gibi, Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi’nin Sefaretnamesi’nde de belirtilen Batı sanatının Osmanlı merkezine gelmesi açısından ve özellikle matbaanın kullanımı ve tanıtımının Osmanlı’da başlaması açısından dikkate değer gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemde Nizâm-ı Cedid tabirinin kullanılması ki Osmanlı Devleti’nde nizâm devlet düzenini anlatır, cedid yeni bir gelişmeyi ifade eder. Sultan III. Selim Dönemi’nde yapılan yeniliklere aynı ismin verilmesine de Lale Devri’nin etkileri açısından bakmak gerekir. Osmanlı Devleti’nde denge siyasetinin Napolyon’un Mısır’ı işgaliyle başladığı bilinmektedir. Hâlbuki bu sürecin ilk örneklerini yine Damat İbrahim Paşa’nın dış politikasında görmekteyiz.

Bazı zıtlıkları bünyesinde barındırmasına rağmen Lale Devri sonuçları itibariyle Türk tarihi için farklı bir dönemdir ve sonraki dönemlere ışık tutmuştur.

¹⁸ Berkes, a.g.e., s. 42.

¹⁹ *Abdi Tarihi*, Yayan, Faik Reşit Unat, Ankara, 1943, s. 43.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

AE. SAMD. III (Ali Emiri Ahmed III), 156/15284,H. 23.5. 1135/M. 1
Mart 1723.

AE. SAMD. III, 19/1806, H. 29. 06. 1135, M. 6 Nisan 1723.

HAT, 1665/56, H. 29.12. 1139, M. 17 Ağustos 1727.

İE. BH (İbnülemin Bahriye), 14/1309, H. 29. 10. 1142, M. 17 Mayıs 1730.

A. DVNSMHH. d. (Divan-ı Hümâyûn Defterleri Kataloğu'ndaki
Mühimme Defterleri),30/52, H. 23. 01. 985, M. 12 Nisan 1577.

Diğer Eserler

Abdi Tarihi, Yay. Faik Reşit Unat, Ankara, 1943.

Ahmet Refik, *Lale Devri*, Naşiri Abdullah Tanrıninkulu ve Oktay Enünlü,
Pınar Yayınları, İstanbul.

AKTEPE, M. Münir, *Patrona İsyanı (1730)*, Altınordu Yayınları, Ankara
2016.

AYDÜZ, Salim, 'Lale Devrinde Yapılan İlmi Faaliyetler', *Divan*, 1997/1,
s. 143-170.

BARKEY, Karen, *Farklılıklar İmparatorluğu Bir Karşılaştırmalı Tarih
Perspektifi*, Versus Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2013.

BERKES, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, YKY, İstanbul 2002.

BUDAK, Ali, *Batılılaşma ve Türk Edebiyatı Lale Devri'nden Tanzimat'a
Yenileşme*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2008.

FAROQHİ, Suraiya, *Yeni Bir Hükümdar Aynası Osmanlı Padişahlarının
Kamusal İmgesi ve Bu İmgenin Algılanması*, çeviren; Gül Çağalı Güven, Alfa
Yayınları, İstanbul 2011.

KARAHASANOĞLU, Selim, 'Osmanlı İmparatorluğu'nda 1730 İsyanına
Dair Yeni Bulgular: İsyanın Organizatörlerinden Ayasofya Vaizi İspirizade
Ahmed Efendi ve Terekesi', *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve
Uygulama Merkezi Dergisi*, XXIV, s. 97-128.

SHAY, Mary Lucile, *Venedik Balyoslarının Bakışıyla Osmanlı
İmparatorluğu*, Çev. Münür Akın, İstanbul 2009.

TANPINAR, Ahmet Hamdi, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan
Kitabevi, Yedinci Baskı, İstanbul 1988.